

Rec.: *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, pod red. Andrzeja Dąbrówki i Witolda Wojtowicza, Wydawnictwo Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2009, ss. 543 [Studia Staropolskie, Series Nova, t. XXV (LXXXI)].

Problematyka badań nad *Kroniką polską* mistrza Wincentego Kadłubka już od dawna znajduje się w kręgu zainteresowań przedstawicieli różnych dyscyplin nauki, czego efektem jest szereg opracowań monograficznych¹. Wśród nich pojawiła się ostatnio *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*. Recenzowana książka ukazała się w znanej i zasłużonej serii Studia Staropolskie. Oddana do rąk czytelnika publikacja stanowi zbiór materiałów z konferencji naukowej zatytułowanej: „Nowe badania nad „Kroniką” biskupa Wincentego Kadłubka” (4-6 czerwiec 2008 r.) – zorganizowanej przez Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w ramach 18 Spotkań Mediawistycznych. W przedmowie redaktorzy niniejszego tomu – Andrzej

¹ Zob. *Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło, pośmiertry kult i legenda. Materiały sesji naukowej – Kraków, 10 marca 2000*, pod red. K.R. Prokopa, Kraków 2001; M. Plezia, „*Scripta minora*”. *Łacina średniowieczna i Wincenty Kadłubek*, Kraków 2001; J. Banaszkiewicz, *Polskie dzieje hajeczne mistrza Wincentego Kadłubka*, wyd. 2, Wrocław 2002; K. Chmielewska, *Rola wątków i motywów antycznych w „Kronice polskiej” Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, Częstochowa 2003; K. Pawłowski, *Retoryka starożytna w „Kronice” Wincentego Kadłubka. Sztuka narracji*, Kraków 2003; K. Świątek, *Błogosławiony Wincenty Kadłubek. Życie, kult, modlitwy*, wyd. 3 popr. i uzup., Jędrzejów 2007; Jan z Dąbrówki, *Komentarz do Kroniki polskiej mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, wyd., wstępem i przypisami opatrzył M. Zwiercan; przy współpr. A.Z. Kozłowskiej i M. Rzeplieli, Kraków 2008 [Pomniki Dziejowe Polski, s. 2, t. 14]; P. Jasiénica, *Antykronika*, [w:] *Trzej kronikarze*, wstęp H. Samsonowicz, Warszawa 2008, s. 305-400; A. Lis, *Studia Zagraniczne Mistrza Wincentego*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej”, Rok 102(2009), nr 9-10, s. 613-621; tenże, *Elekcja na biskupstwo krakowskie Wincentego Kadłubka*, tamże, Rok 102(2009), nr 11-12, s. 792-798; tenże, *Rezygnacja Wincentego Kadłubka z funkcji biskupiej*, tamże, Rok 103(2010), nr 1-2, s. 132-140.

Dąbrówka i Witold Wojtowicz piszą m.in.: *Wokół ważnych zabytków piśmiennictwa stale narastają nowe opracowania cząstkowe. Nie inaczej jest z arcydziełem średniowiecznego pisarstwa historycznego – Kroniką polską biskupa Wincentego (†1223). Niezmiennie przyciąga uwagę i należą jej się okresowe podsumowania, umożliwiające przegląd nowego stanu wiedzy. W 35 lat po symposium, które staraniem dwu towarzystw naukowych przeprowadzono w Poznaniu 23 i 24 listopada 1973 r. w 750-lecie śmierci Wincentego, zgromadziliśmy w Warszawie badaczy, którzy od tamtej pory zajmowali się Kroniką, przedzieleni barierami swoich dyscyplin. Obradowali oni w Instytucie Badań Literackich PAN na Spotkaniach Mediewistycznych. Tą warszawską konferencją upamiętniliśmy osiemsetną rocznicę objęcia przez Wincentego biskupstwa krakowskiego. Należy w tym miejscu jeszcze przypomnieć, że 10 marca 2000 roku miała miejsce krakowska sesja naukowa zatytułowana: „Mistrz Wincenty Kadłubek. Człowiek i dzieło, pośmiertny kult i legenda”.*

Publikacja składa się z trzech zasadniczych części: 1) polityka, 2) nauka, 3) estetyka. Układ treści i dobór tematów dostosowany został do charakteru publikacji. W książce zawarty zostało 23 artykułów.

Księgę otwiera Henryk Samsonowicz pracą pt. „Sytuacja polityczna Polski w czasach Wincentego”. Ten wybitny mediewista omawia zmiany układu sił politycznych na tle przemian cywilizacyjnych w Europie, szczególnie w otoczeniu Polski. Wincenty włączał się aktywnie do polityki wewnętrznej, kreśląc postawę wzorowego monarchy. Sakralne znaczenie władzy malało, coraz mocniej akcentował kronikarz jej świecki charakter, coraz bardziej oceniał jej znaczenie w uwzględnianiu interesów poszczególnych grup społecznych i kręgów politycznych.

Na szczególną uwagę zasługuje praca Janusza Bieniaka „Jak Wincenty rozumiał i przedstawiał ustrój państwa polskiego”, w której podważa obecne w literaturze naukowej przeświadczenie, że dzieło jest ideowo jednolite. Autor uzasadnia przekonanie, że Wincenty pisał Kronikę długo, poddając ją przeróbkom czyniącym z niej panegiryk dla Kazimierza II, niekonsekwentny jednak, o czym świadczy przewaga wiadomości o Mieszku III nad wiadomościami o Kazimierzcu. Swoją erudycyjny wywód Bieniak konkluduje w myśli *Mistrza Wincentego widzimy antycypację szeregu zjawisk, które po wiekach znajdują prawną formę w ustroju Rzeczypospolitej. W grę wchodzi tu już nawet sama ta nazwa (jak wiadomo, rzymskiej proveniencji), której Wincenty używał*

regularnie w stosunku do państwa polskiego. Mamy przecież w kronice stosowanie późniejszej zasady „de non praestanda oboedientia”, mamy też „pacta conventa”, oczywiście nie pod tymi jeszcze mianami.

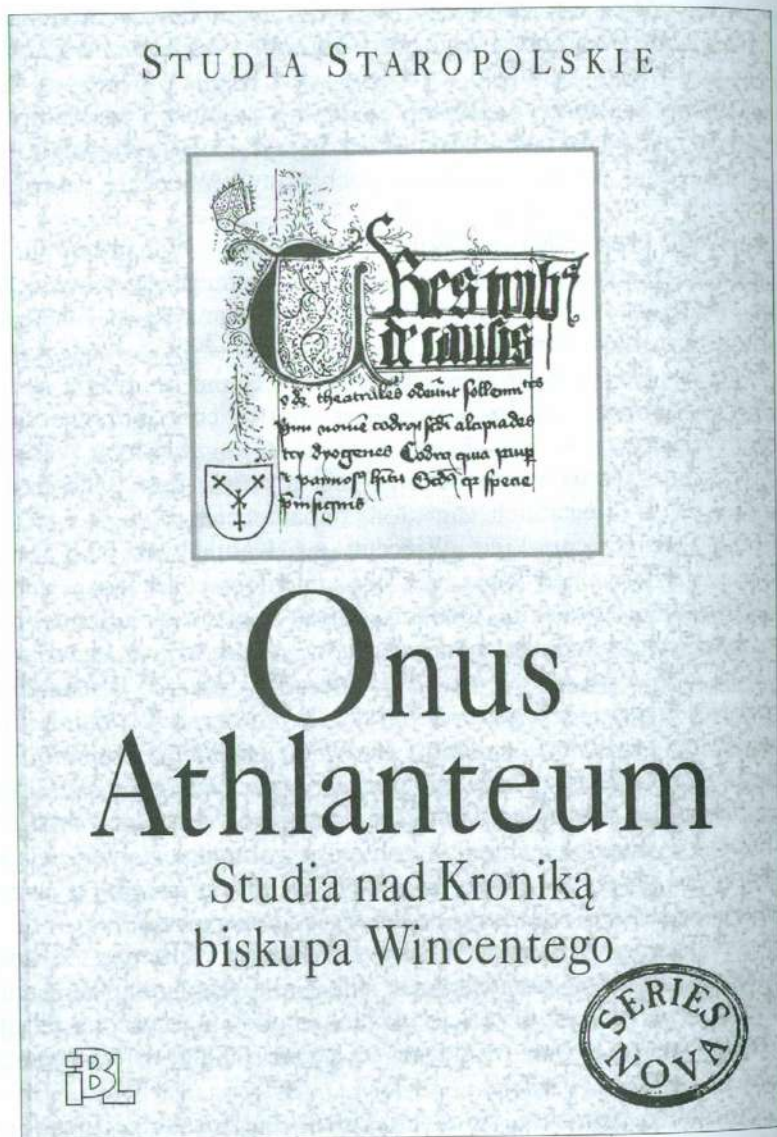
Z kolei Edward Skibiński w referacie pt. „Walka o władzę w kronice Mistrza Wincentego. Mieszko Stary i Kazimierz Sprawiedliwy” uważa, że należyłym celem kroniki jest legitymizacja panowanie Kazimierza i jego potomstwa. Temu problemowi Wincenty poświęcił prawie całą czwartą księgę swojej kroniki.

„Polska w kronice Mistrza Wincentego. Ze studiów nad terminologią dzieła i hierarchiami wartości w Polsce pełnego średniowiecza” podjął Przemysław Wiszewski. Badacz ten zastanawia się nad znaczeniem terminów ustrojowych, które odnosi do Polski: *rzeczpospolita, regnum, patria*. W kronice przede wszystkim afirmowane są cnoty zarówno poddanych, jak i władających. Bez cnot, bez wierności w ich dotrzywaniu rozpada się *res publica, regnum* kurczy się do enklaw zamieszkałych przez cnotliwych, a *patria* żyje tylko dzięki świadomości tych ostatnich, zagrożona popadnięciem w niepamięć.

Janusz Sondel w artykule „Wincenty zw. Kadłubkiem jako apologeta prawa rzymskiego” objaśnił i udokumentował fascynację autora kroniki prawem rzymskim. Oddamy w tym miejscu głos Sondelowi: *Jak zatem wynika z powyższych wywodów, źródła prawa rzymskiego wywarły ogromny wpływ na treść kroniki Mistrza Wincentego. W gruncie rzeczy przedstawiane przez siebie wypadki historyczne relacjonuje on w oparciu o cytaty z Kodyfikacji Justyniańskiej albo też z użyciem sformułowań i terminów bezpośrednio z niej przejętych. Jest to okoliczność o tyle godna podkreślenia, że wobec popularności Kroniki wśród wykształconej części współczesnego autorowi i późniejszego społeczeństwa polskiego, niewątpliwie musiała ona wywrzeć wpływ na stosowane wówczas i potem słownictwo prawne.*

Czeski badacz Vratislav Vaníček w artykule pt. „Interpretace vztahů mezi Piastovci a Přemyslovci v díle Galla Anonyma, Wincenty Kadłubka, a jejich širší historický kontext” podejmuje złożone relacje między Piastami a Przemysłidami w kronice Galla i Wincentego w kontekście kronik czeskich.

Warto także zapoznać się z artykułem Leszka Słupeckiego nt. „Kraak i Wanda przed Kadłubkiem, u Kadłubka i po Kadłubku”. Autor bierze na pulpit swoich badań problematykę początków Krakowa oraz roli kopców Krakusa i Wandy.

Na pytanie „Dlaczego Mistrz Wincenty przemilczał kaźń Piotra Włostowica?” odpowiedzi starał się udzielić Karol Kollinger. W ciągu narracji badacz ten skłania się ku stanowisku, że kaźni Piotra Włostowica nie było. W załączonym ekskursie zawarto – o tzw. „Carmen Mauri” słów kilka.

Kolejna część omawianej publikacji to praca Katarzyny Chmielewskiej pt. „Recepcja rzymskiej literatury antycznej w *Kronice polskiej* Mistrza Wincentego”. Prelegentka podkreśliła, iż gruntowne wykształcenie i szerokie odczytanie w Biblii, patrystyce, kodeksach prawnych i autorach starożytnych spotykamy u Mistrza Wincentego. Znajdziemy u Kadłubka zarówno zapożyczenia z Pisma Świętego i utworów Ojców Kościoła, jak i z twórców pogańskiego antyku. W szerokim aneksie czytelnik znajdzie zestawienie przejętków z literatury starożytnej w *Kronice polskiej* Mistrza Wincentego.

Kolejny ważny temat wyszedł spod pióra Zenona Kałuży i Dragosa Calmy: „O filozoficznych lekturach Mistrza Wincentego”. Śledząc liczne i wyrafinowane nawiązania do klasyków, autorzy dochodzą do wniosku, że Wincenty nie opisuje polskich elit, ale je kreuje na rzymskich wodzów lub mężów stanu. Rozprawa przedstawia szereg nowych ustaleń z zakresu relacji kroniki z *Timajosem* Platona, Arystotelesem (*Topiki*, *O dowodach sofistycznych*), *Rhetorica ad Herennium*, z pismami Cyserona, Seneki, Makrobiusza, Boecjusza. Stwierdzono, że dwie książki, które odegrały decydującą rolę w konstruowaniu dzieła i jego realizacji, to *Timajos* Platona i *Rhetorica ad Herennium*.

Ryszard Grzesik w szkicu pt. „Południowoślōwiańskie wątki w małopolskiej tradycji historycznej XIII wieku” rozważa tradycyjne pytanie o obecność w narracji Wincentego motywu Karyntii. Podsumowując R. Grzesik stwierdził, iż bez wątplenia tradycji o związkach polsko-południowoślōwiańskich zapoczątkował Wincenty Kadłubek, który na jej podstawie osnuł opowiadanie o karyńckim pochodzeniu Grakcha, twórcy polskiej państwowości. Było ono powtarzane bez zmian przez kroniki pokadłubkowe. Druga wiadomość o chorwackich podbojach Chrobrego, będąca aktualizacją przekazu Galla, pozwoliła na Węgrzech złączyć ją z wiadomością karyńcką. W ten sposób w obieg polskiego dziejopisarstwa dostał się nowy fakt historiograficzny: polskiej władzy nad Karyntią.

Z kolei Adam Krawiec w artykule pt. „Wyobrażenia geograficzne w kronice Wincentego” podejmuje zapomniany dotychczas temat pro-

blematyki geograficznej. Horyzont geograficzny kronikarza, jaki wyłania się z analizy nazw występujących na kartach *Kroniki polskiej*, jest imponujący. Rozciąga się on od Półwyspu Iberyjskiego na zachodzie po Indie na wschodzie i od Danii i Prus na północy po Etiopię na południu, a więc obejmuje niemal całą ówczesnie znaną ekumenę, a nawet poza nią wykracza, biorąc pod uwagę wzmiankę o Antypodach.

Paweł Żmudzki przedstawił – „Nowe wersje opowieści Galla Anonima w dziele Wincentego Kadłubka (bitwa Chrobrego z Rusinami, Czesi oszukujący Szczodrego, dzieciństwo Kazimierza Odnowiciela)”. Wincenty Kadłubek był krytycznym czytelnikiem dzieła Galla Anonima. Kronikarz Wincenty, pisząc alternatywną wersję opowiadania, wyraźnie lekcewał realia historyczne określone przez Galla. Respektował natomiast konstrukcję narracji poprzednika, co więcej dążył do jej uporządkowania.

Wojciech Mrozowicz podjął zagadnienie – „Z problematyki recepcji kroniki Wincentego w średniowiecznym dziejopisarstwie polskim (ze szczególnym uwzględnieniem śląskiej *Kroniki polskiej*)”. Uczony ten, stwierdza iż recepcja kroniki Kadłubka jest zjawiskiem wyjątkowym w dziejach średniowiecznej historiografii polskiej. Popularność dzieła Wincentego nie sprowadzała się jednak tylko do częstego jego kopiowania. Była ona również w średniowieczu komentowana i ekscerpowana.

„Memoria i uczta. O założeniach ideowych kroniki Mistrza Wincentego” to praca pióra Witolda Wojtowicza. Założenia kroniki Wincentego dają się wyjaśnić w kategorii pamięci, tłumaczy ona stale ewokowaną „teraźniejszość” biesiady. *Uczta* jest wyrazem łączności i jedności, siłą sprawczą uczuć wyrażających poczucie więzi i wspólnoty. *Memoria* postrzegana jako uobecnienie za sprawą ceremonii zmarłych pośród żywych jest związana w swym najgłębszym wyrazie ze wspólnym jedzeniem i piciem. Mistrzowi Wincentemu przypada w udziale zgromadzenie zasobów wiedzy oraz kultury.

Kolejny artykuł to praca Jakuba Lichańskiego pt. „Między tradycją a nowoczesnością: prologi do kronik Anonima zw. Gallem i Mistrza Wincentego. Analiza retoryczna”. Autor próbował odpowiedzieć na pytanie jak ukształtowane są prologi do dwu kronik średniowiecznych, Anonima zw. Gallem oraz Mistrza Wincentego. Zostały one skonfrontowane z prologiem *Roczników* Jana Długosza.

„Co Kadłubek mógł wiedzieć o teatrze?” Piotra Beringa to próba odnalezienia w *Kronice* Mistrza Wincentego elementów „ukrytej te-

atralności”. Autor śledzi związki pomiędzy tekstem narracyjnym a tekstem dramatycznym, w odniesieniu do kroniki Wincentego. Bering uważa, że dzieło Wincentego spełnia jeden z podstawowych warunków komunikacji teatralnej, operuje bowiem dwupoziomowym dialogiem. Spotyka się z komunikacją wewnątrzsceniczną (rozmowy bohaterów ze sobą, np. Jana z Mateuszem) i komunikacją zewnątrzsceniczną adresowaną do widza czy czytelnika.

Bogdan Wojciech Brzustowicz w referacie „Realia kultury rycersko-dworskiej w kronice Mistrza Wincentego” podejmuje próbę wykorzystania kroniki Wincentego w badaniach nad kulturą rycersko-dworską w średniowiecznej Polsce na przełomie XII i XIII wieku. Poszukuje on również odpowiedzi na pytanie, na ile kronika stanowi wierne odbicie stosunków panujących na dworach polskich książąt, a zwłaszcza dworu krakowskiego Kazimierza Sprawiedliwego. Jak przy każdym zjawisku kulturowym, również przy kulturze rycersko-dworskiej różnić można: tradycję, innowację, recepcję oraz przenikanie.

Kolejny szkic, autorstwa Marka Cetwińskiego i Jacka Matuszewskiego zatytułowany – „Metodologia wyrażania pożądanej koncepcji ustrojowej w kronice Wincentego i jej współczesne implikacje”. Pozwólmy sobie na szerszy cytat wniosków do których doszli wyżej wymienieni badacze: *W konstrukcji wypowiedzi kronikarskich dotyczących zasad następstwa dostrzegamy znaczącą niekonsekwencję – akceptację i negację władców plebejskich, akceptację i negację praw przynależnych do elity, akceptację i negację praw dziedzicznych, akceptację i negację prawa elekcji (...) Odwołanie do pryncypiów, wzniosłych wartości – dobieranych dowolnie – to praktyka polityczna, zdaje się, ponadczasowa.*

„Narrator w przebraniu, czyli mistrz Wincenty o bitwie mozgawskiej” Jacka Banaszkiwicza to referat opowiadający o tym, jak mistrz Wincenty wystylizował opis bitwy nad Mozgawą. Wspomniana historia miała uwierzytelnić jego wywody w sposób niepodlegający dyskusji. Banaszkiwicz zaznaczył, że jeśli kleryk Pełki przebrał się za nic nie znaczącego człowieczka, to wcześniej w jego szaty wcisnął się narrator, czyli Mistrz Wincenty.

Robert Bubczyk „Wpływ pisarstwa Jana z Salisburii na kronikę Wincentego na przykładzie wybranych fragmentów utworu (literacki portret Kazimierza Sprawiedliwego)” – ograniczył problematykę do relacji pomiędzy *Polikratykiem* Jana z Salisburii a ustępami poświęconymi Kazimierzowi Sprawiedliwemu w czwartej księdze. Bubczyk przyłą-

czając się do dyskusji historyków, przedstawia argumenty badaczy za i przeciw Kadłubkowym inspiracjom twórczością Jana z Salisburys.

Adrien Quéret Podesta przedstawił referat „Funkcja listu Kolomana, króla Węgier, w kronice Mistrza Wincentego (III 4)”. Główny cel rzekomego „listu” Kolomana to prośba Bolesława Krzywoustego o pomoc przeciw Niemcom. Koloman – uczony król Węgier – zdaniem autora prawdopodobnie nie był autorem „listu” do Bolesława Krzywoustego, był nim zapewne Mistrz Wincenty. Ten fragment Kroniki posiada funkcje „literackie” i „polityczne”. W aspekcie politycznym rzekomy „list” pochwała nie tylko siłę Polski Krzywoustego, lecz także polsko-węgierski sojusz.

„Alegoria, narracja, niespójność” to ostatni artykuł recenzowanej pracy. Autor – Paweł Kozioł akcentuje w niej rolę zaskoczenia w alegorii na przykładzie sceny konfrontacji biskupa Gedki ze „zwierzchnikiem Ziemi Krakowskiej”. Dokonał rekapitulacji kilku tez dotyczących dzieła Mistrza Wincentego, jakie postawił w swej pracy doktorskiej zatytułowanej *Dwaj kronikarze. Alegoria i typologia w kompozycji dzieł Galla Anonima i mistrza Wincentego*.

Szczególną i nie tak często spotykaną częścią omawianej publikacji są obszernie zapisy dyskusji przeprowadzonych po kolejnych sesjach. Były one pierwszą fazą recepcji wygłoszonych referatów i pokazują szereg nowych możliwości badawczych. Należy wymienić uczestników dyskusji: Witold Banasiak, Wojciech Brojer, Wojciech Drelicharz, Artur Lis, Halina Manikowska, Jerzy Mańkowski, Edward Potkowski, Jacek Soszyński, Maria Starnawska, Stanisław Suchodolski. Słusznie podkreślają redaktorzy Andrzej Dąbrówka i Witold Wojtowicz, iż bez ich wysiłku i rzetelności nie drgnęłoby z poprzedniego miejsca owo – nałożone przez biskupa Wincentego na nasze barki – „Atlasowe brzemie”. W słowie końcowym pióra Zenona Kałuży możemy przeczytać: *Nowy ton do badań nad dziełem Wincentego wnoszą historycy literatury i filologowie, proponując nowe interpretacje Kroniki w świetle najnowszych prac teoretycznoliterackich, tekstologicznych, teatrologicznych, angielskich i niemieckich*.

Recenzowana praca koresponduje z aktualnymi potrzebami oraz zawiera istotne wartości poznawcze. Przytoczone tytuły artykułów pokazują, że zawarta w księdze problematyka jest różnorodna i bogata w swej treści, a przez to wyjątkowo interesująca, żeby nie powiedzieć fascynująca. To pozwala założyć, że ma wielką szansę stać się i być

owocną i twórczą. Cechuje ją przejrzystość i wysoki poziom wywodu. Autorzy we wzorcowy sposób przeprowadzili szeroko zakrojone, wielopłaszczyznowe badania. Szkoda tylko, że w publikacji pokonferencyjnej zabrakło artykułu Antoniego Czyża pt. „Duchowość i poglądy teologiczne Wincentego w świetle *Kroniki*”.

Ogromną zaletą recenzowanej książki jest umiejętność prezentowania wiadomości w sposób, który pobudza czytelnika do samodzielnej analizowania jej fragmentów. Noty zostały rzetelnie opracowane, niektóre będące wręcz krótkimi, samodzielnymi rozprawkami. Podziwu godna jest staranność badawcza autorów i wnikliwość, z jaką analizują oraz interpretują oni poszczególne zagadnienia. Na uwagę zasługują bogate przypisy dokumentujące i uzupełniające treść główną oraz rozszerzające spektrum problemowe i ułatwiające percepcję tekstu zasadniczego. Wielość poruszanych w pracy zagadnień powoduje, że nie sposób odnieść się w recenzji do wszystkich.

Kończąc powyższe rozważania, warto przypomnieć kolejne „uczty intelektualne” – sesje naukowe poświęcone Wincentemu Kadłubkowi:

- 1) „Błogosławiony Wincenty Kadłubek. W 800-lecie sakry biskupiej” (3 listopad 2008) – zorganizowana przez Polską Akademię Umiejętności, Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej i Opactwo Ojców Cystersów w Mogile;
- 2) „Błogosławiony Wincenty Kadłubek i jego dziedzictwo” (17 czerwiec 2009 r.) – organizatorami spotkania byli: Starostwo Powiatowe w Opatowie, Stowarzyszenie Inicjatyw Geodezyjnych i Kartograficznych „Geocentrum” oraz Katedra Historii Powszechnej Wieków Średnich Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Wyrażam przekonanie, że publikacja *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego* jest opracowaniem na bardzo wysokim poziomie merytorycznym. Na pozytywne wyróżnienie zasługuje także zestawienie obszernej bibliografii. Nie ulega wątpliwości, że recenzowana książka, zarówno od strony treściowej, jak i formalnej zasługuje na rekomendację i pozytywną opinię. Fakt, iż niektóre tezy pracy skłaniają do polemiki, jest gwarancją, że książka zajmie należyte miejsce w literaturze szeroko podjętej Kadłubkologii.